

SYNLIGGJORD SKOLKULTUR

**Att forma en inkluderande och hållbar skolvardag
för ungdomar i socialt utsatta områden**

Lovisa Bergdahl &
Elisabet Langmann (red.)

Trycksak
3041 0865

Södertörns högskola
Biblioteket
SE-141 89 Huddinge
www.sh.se/publications

© Författarna

Omslag: Jonathan Robson
Grafisk form: Per Lindblom & Jonathan Robson
Tryckt hos E-Print, Stockholm 2024

Södertörn Studies in Education 4
ISBN 978-91-89504-79-0

Skolkultur i omvandling

Om att vända en negativ trend och bibehålla en hoppfull skolkultur mot alla odds

Elisabet Langmann

Kapitlet tar sin utgångspunkt i en kvalitativ delstudie inom ett forskningsprojekt som undersöker skärningspunkten mellan skolkulturens positiva inverkningar på elevers studieresultat och välmående och de konkreta utmaningar som skolor i socialt och ekonomiskt utsatta områden möter. Till grund för analysen ligger intervjuer och fältsamtal med lärare, rektorer, speciallärare, elevstödjare och studie- och yrkesvägledare på högstadiet i en kommunal grundskola belägen i ett socioekonomiskt utsatt område i en storstadsregion i Sverige, och som har lyckats vända elevernas låga studieresultat över tid i en mer positiv riktning. Den berättelse som träder fram i intervjuer och fältanteckningar är ingen enkel solskenshistoria om en skola som lyckas, utan handlar om det komplexa vardagliga arbete som bygger upp och håller samman en skolas pedagogiska och sociala kultur i nuet och över tid. Det är en berättelse om framsteg och bakslag, om hopp och hopplöshet, om kontinuitet och förändring och om hur betydelsefull, men samtidigt skör, all skolutveckling som börjar underifrån och genom initiativ från några engagerade eldsjälar kan vara. Genom att analysera exempel på skolpraktik utifrån en intersektionell skolkultursmodell, synliggörs hur den lokala skolans kultur träder fram någonstans i skärningspunkten mellan dess etos, miljöer och praktiker.

Inledning

När jag kommer in genom huvudentrén till högstadiet slås jag av hur lugn och välordnad skolan är i jämförelse med vittnesmål från andra grundskolor i liknande områden. Det är något som ”sitter i väggarna” och hur elever,

lärare, rektorer och övrig skolpersonal interagerar och bemöter varandra som väcker min nyfikenhet. Vad är det som gör att atmosfären och den sociala och pedagogiska miljön på just den här skolan känns så pass stabil och välkomnande, med tanke på de utmaningar som skolan och närområdet har?

Det här kapitlet tar sin utgångspunkt i en kvalitativ delstudie inom ett större forskningsprojekt¹ som undersöker skärningspunkter mellan skolkulturens positiva inverknings på elevernas studieresultat och välmående, och de konkreta utmaningar som skolor i socioekonomiskt utsatta områden i Sverige möter. Några av dessa utmaningar handlar om låga studieresultat, otrygg studiemiljö, låga förväntningar på eleverna, hög personalomsättning och svårigheter att rekrytera behöriga lärare (SOU 2020:28; SOU 2019:40). Till grund för analyserna i kapitlet ligger intervjuer och fältsamtal med lärare, rektorer, speciallärare, elevstödare, och studie- och yrkesvägledare på högstadiet i en grundskola belägen i ett socialt och ekonomiskt utsatt område i en större storstadsregion i Sverige, och som över tid har lyckats vända elevernas mycket låga studieresultat i en mer positiv riktning. Förbättringen har ägt rum trots att elevernas hemresurser i form av föräldrarnas utbildningsbakgrund inte har förändrats markant under den aktuella tidsperioden, något som annars brukar kunna förklara stora delar av uppgången i studieresultat (Gustafsson & Yang-Hansen 2018; Skolverket 2018).

Syftet med kapitlet är att ge en inblick i hur det vardagliga arbetet med att skapa och upprätthålla en mer hållbar skolkultur² för elever i socialt och ekonomiskt utsatta områden kan ta form lokalt och över tid. Den berättelse som träder fram i det empiriska materialet är ingen entydig solskenshistoria om en skola som lyckas. I stället får vi ta del av det komplexa och vardagliga arbete som bygger upp och håller samman en skolas sociala och pedagogiska kultur i nuet och i övergången mellan gamla och nya elevgrupper, lärare, rektorer och vårdnadshavare. Som en av de intervjuade rektorerna uttryckte det: ”Det här är verkligen en fungerande skola mot alla odds.” Berättelsen om den lokala skolan handlar således både om framsteg och bakslag, om hopp

¹ Projektet *Hur kan skolor minska ojämlika utbildningsmöjligheter?* är finansierat av Vetenskapsrådet (2020–2023, dnr 2019-0435). Projektet har genomgått godkänd etikprövning hos Etikprövningsmyndigheten då det innehåller känsliga personuppgifter (dnr 2020-02071). Projektet har två delstudier, en kvantitativ och en kvalitativ. Kapitlet bygger på empiriskt material från mina fältstudier på högstadiet i en av de grundskolor som ingår i den kvalitativa delstudien. Jag vill rikta mitt varma tack till alla personer på skolan som bidrog till studien och delade med sig av sina erfarenheter.

² En beskrivning av vad som avses med formuleringen ”hållbar skolkultur” ges i inledningen i denna antologi.

och hopplöshet, om kontinuitet och förändring, om gemenskap och oenighet, och om hur betydelsefull men samtidigt skör all skolutveckling som börjar underifrån,³ och genom initiativ från några engagerade eldsjälar och handlingskraftiga rektorer, kan vara. Genom att analysera fem till synes all dagliga exempel på skolpraktik utifrån en intersektionell skolkultursmodell (Langmann & Bergdahl, kommande), blir det tydligt att det är någonstans i *skärningspunkten* mellan skolans övergripande etos (värden och intentioner), dess sociala och pedagogiska klimat (atmosfär och relationer) och de konkreta praktiker genom vilka skolans inre liv tar form (handlingar och traditioner), som nyckeln till en hållbar skolkultur tycks finnas.

Bakgrund

Konsekvenserna av de senaste decenniernas ökade skillnader mellan olika elevgruppers livsvillkor och förutsättningar i Sverige, och hur denna utveckling har kommit att inverka negativt på skolans kompensatoriska uppdrag och möjligheten att lyfta elever med sämst förutsättningar, har fått alltmer uppmärksamhet inom forskning och statliga utredningar. Några av de *externa faktorer* som lyfts fram som bidragande till den negativa utvecklingen är boendesegregationen och det fria skolvalet, där boendeval och skolval påverkar och förstärker varandra (SOU 2020:28; SOU 2019:40). Beroende på var man bor och går i skolan i dag ser möjligheten till god hälsa, ekonomi, social status, utbildningsval, framtidsutsikter och möjlighet att realisera sina drömmar därför mycket olika ut för barn och unga som växer upp i Sverige (Uhnoo & Sernhede 2022). Den geografiska segregeringen och skolors bristande likvärdighet blir särskilt tydlig i storstadsområdena där det fria skolvalet och ökade flyktingströmmar har lett till att mer resursstarka familjer av strategiska skäl väljer bort kommunala skolor i förorterna (Östh, Andersson & Malmberg 2013; SOU 2020:28). Betydelsen av elevernas familjebakgrund, däribland utbildnings- och migrationsbakgrund, för en lyckad skolgång har förstärkts sedan 90-talet (Gustafsson & Yang-Hansen 2018; SOU 2020:28; Skolverket 2018), och vi ser i dag skillnader mellan olika skolor vad gäller elevsammansättningen och troligen även den så kallade kamrateffekten, det vill säga elevernas betydelse för varandras lärande, skolprestation och motivation (Sacerdote 2014). Erfarenheten av att växa upp i ett stigmatiserat förortsområde leder i många fall även till en upplevd ”inre ojämlikhet” som visar sig i barn och ungas bristande tro på sig själva och de egna fram-

³ En beskrivning av vad som avses med skolutvecklingsinitiativ ”underifrån” ges i Behtouis kapitel fem i denna antologi.

tidsmöjligheterna men även i tilltron till samhällets institutioner, däribland skolan (Sernhede 2011; Wilkinson & Pickett 2018). Parallellt med denna utveckling står skolor i socialt och ekonomiskt utsatta områden i dag inför större utmaningar än motsvarande skolor i mer bemedlade områden när det kommer till arbetet med trygghet och studiero, elevernas kunskapsresultat, minskad personalomsättning, rekrytering av behöriga lärare och långsiktighet i skolans organisation och ledning (SOU 2020:28; SOU 2019:40). Sammantaget ger detta en bild av skolsituationen i Sverige som på många sätt utmanar idén om en likvärdig skolgång för alla barn och unga vilket sätter press på förverkligandet av skolans kompensatoriska uppdrag.

Forskning om hållbar skolkultur

Inom internationell forskning har man länge uppmärksammat problemet med bristande likvärdighet mellan skolor i olika områden. Ända sedan Colemanrapporten på 60-talet utmanade idén om att skolan kan kompensera för olika elevgruppers skillnader i hemresurser och livsvillkor, har forskare inom skolutveckling och skolförbättring intresserat sig för att hitta faktorer i skolans *inre* organisation och verksamhet som kan stödja alla elevers kunskapsutveckling och välmående oberoende av var skolan ligger.⁴ En central utgångspunkt för denna forskningsinriktning är att det finns interna skolfaktorer som kan kompensera för, eller till och med motverka, yttre faktorerens negativa inverkan på realiseringen av en likvärdig skolgång för alla barn och unga. När det gäller skolor belägna i socioekonomiskt utsatta områden, och där elevunderlaget i huvudsak kommer från närområdet, blir samverkan mellan interna skolfaktorer och den lokala kontexten därför viktig att beakta i utvecklandet av en hållbar skolkultur (Bunar 2016).

I en inflytelserik artikel från 1995, "School culture, school effectiveness and school improvement", presenterar David Haregreaves en topologi för olika typer av skolkulturer, där två sorters kulturer enligt honom vanligen karakteriserar skolor i socialt och ekonomiskt utsatta områden. Trots att studien har några år på nacken belyser den, menar jag, fortfarande de problem som många skolor i socialt och ekonomiskt utsatta områden idag möter. Den första skolkulturen utmärks enligt Haregreaves (1995) av låg social sammanhållning samtidigt som förekomsten av konflikter, oroligheter och stök är mycket hög. Skolpersonalen saknar stöd från skolledningen, personalomsätt-

⁴ En mer övergripande beskrivning av olika inriktningar inom forskning om skolutveckling och skolförbättring efter Colemanrapporten ges i Behtouis kapitel ett i denna antologi.

ningen är stor och lärarna är generellt otillfredsställda med sin arbets-situation. Merparten av tiden går till att upprätta ordning under lektioner och raster, förhandla med stökiga elever och få alla att överleva skoldagen. Eleverna ser i sin tur inte meningen med skolarbetet och är uttråkade, otrygga och känner hopplöshet inför framtiden. Skolan hotas ofta av nedläggning, eller är en så kallad ”bortvals-skola” om utbildningssystemet erbjuder möjlighet att välja andra skolor. Den andra skolkulturen utmärks enligt Hargreaves (1995) topologi av vänskapliga relationer mellan elever och lärare och demokratiska relationer mellan lärare och skolledning. Här ligger fokus på att skapa en trygg och skyddande miljö för elevernas sociala och emotionella utveckling, samtidigt som förväntningarna på akademiska prestationer och fokus på skolarbete är lågt. Lärarna ser sig själva i första hand som socialarbetare och har stor frihet att utforma undervisningen, och även om skolgången ofta upplevs som något positivt av eleverna här och nu, kan de senare i livet känna besvikelse över att skolan inte stöttade dem mer i själva skolarbetet.

I motsats till dessa negativa arketybilder av skolkulturer i socialt och ekonomiskt utsatta områden, visar senare års skolutvecklingsforskning på vikten av att forma en lokal kultur där skolan både ses som en *pedagogisk plats* för lärande och kunskapsutveckling, och som en *social omsorgsplat*s för tillhörighet, trygghet, stabilitet och framtidstro. Även om utvecklingen av en hållbar skolkultur är kontextberoende och olika skolor står inför sina specifika utmaningar, återfinns några av de interna skolfaktorer som lyfts fram som positiva inom forskningen, i skolor som a) inbjuder till tillhörighet och delaktighet (Finn & Zimmer 2022; Hargreaves & Fullan 2012); b) fostrar tillitsfulla relationer mellan elever, olika personalgrupper och elevernas vårdnadshavare (Deal & Peterson 2016); c) förmedlar höga förväntningar på alla elever (Reynolds et al. 2014); d) värdesätter kvalitativt god undervisning (Hargreaves & Fullan 2012); e) fångar upp elever som riskerar att inte nå kunskapsmålen (van den Branden 2012; Hattie 2023); f) öppnar för samarbete snarare än konkurrens (Deal & Peterson 2016); och g) betraktar misslyckanden som en tillgång och inte som ett hinder för lärande och utveckling (Hattie 2023).

I kapitlet har jag valt att använda ovannämnda resultat av senare års skolutvecklingsforskning – vikten av att känna tillhörighet och delaktighet i skolan, bygga tillitsfulla relationer, ha höga förväntningar på alla elever, erbjuda kvalitativt god undervisning, ge stöd till de svagast presterande eleverna, och att utgå från samarbete i stället för konkurrens inom personalgruppen – som

en fond mot vilken det vardagliga arbetet med att forma en mer hållbar skolkultur för eleverna på den empiriska grundskolan träder fram och diskuteras.

Teoretisk inramning

Som framgår av tidigare forskning ovan har skolans kultur länge ansetts vara avgörande för lyckad skolutveckling. Inom såväl nationell som internationell forskning har det samtidigt funnits ett behov av att precisera och teoretiskt underbygga själva begreppet skolkultur, inte minst som analytiskt redskap (van Houtte 2005; Schoen & Teddlie 2008). Lite förenklat handlar kritiken dels om begreppets vaghet (vad som avses med skolkultur), dels om hur begreppet ska förstås i relation till andra närliggande begrepp som ”skolklimat”, ”skolmiljö” och ”skolans etos” (det vill säga, om de är synonymer till eller beskriver olika aspekter av begreppet ”skolkultur”). En av orsakerna till den begreppsliga oenigheten är att forskning om skolkultur historiskt har vuxit fram som ett tvärvetenskapligt fält med teoribildningar från såväl pedagogik, sociologi och psykologi, som etnologi, ekonomi och organisationsstudier. Därtill karakteriseras skolkulturforskning av en mångfald av olika metodologiska ansatser, där storskaliga kvantitativa studier med socialpsykologiska förtecken samsas med antropologiska och etnografiska studier av skolans inre liv som det tar form i människors vardagliga interaktioner och praktiker (Bergdahl & Langmann, kommande). Sammantaget har denna bredd i disciplinär tillhörighet och forskningsansatser lett till att begreppet skolkultur i dag metaforiskt beskrivs alltifrån som en skolas ”själ och hjärta” och ”det som sitter i väggarna”, till dess övergripande ”atmosfär och sociala klimat” och gemensamma ”ritualer, riter och myter”.

I kapitlet kommer jag därför att utgå från en specifik modell för att analysera skolkultur som har utvecklats inom ramen för den kvalitativa delstudien i forskningsprojektet (Langmann & Bergdahl, kommande).⁵ Utmärkande för det vi kallar en *intersektionell skolkultursmodell*⁶ är att den uppmärksammar detaljer och praktiker i skolvardagen som vid första anblick kan framstå som alldagliga och triviala, men som vid närmare granskning

⁵ Analysmodellen används även i Bergdahls kapitel tre i denna antologi.

⁶ Ordet ”intersektionell” kommer här från matematiken (mängdlära) där en intersektion står för skärningspunkten eller ”överlappningen” mellan två eller flera mängder, A, B och C. Intersektionen, I, står här för mängden av alla element som återfinns i mängderna A, B och C och inte enbart i en eller två av dem. Förhållandet illustreras vanligen med hjälp av cirkeldiagram med tre överlappande cirklar. För en utförligare beskrivning, se Langmann & Bergdahl (kommande).

rymmer viktig kunskap om elevernas och skolpersonalens erfarenheter om vad det innebär att leva i och förkroppsliga en specifik skolkultur. Teoretiskt hämtar modellen inspiration från *Ordinary Language Philosophy* och litteraturvetaren Toril Mois (2015, 2017) senare arbeten. Bakgrunden till Mois intresse för vardagsspråkets filosofi är att teoretiska modeller och begrepp ofta har en tendens att ”ställa sig i vägen” för studiet av människors konkreta erfarenhet och språkbruk snarare än att lyfta fram och belysa dem. Denna dragning till det abstrakta och generella i analysarbetet karakteriserar enligt Moi (2015) i mångt och mycket kritiskt inspirerad forskning inom hennes eget ämne litteraturvetenskap, men återfinns även i andra delar av den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen, liksom inom utbildningsvetenskapen. För att ”fästa” teoretiska modeller och begrepp i människors vardagliga språkbruk och erfarenheter föreslår Moi (2015) att vi i stället börjar fylla teoretiska begrepp med mening genom att använda konkreta vardagsexempel. Att ”tänka teori” genom vardagsexempel innebär för Moi (2015) att man som forskare välvilligt tolkar människors levda erfarenheter och är lyhörd för den mening och det språkbruk som träder fram i det enskilda och alldagliga fallet.

Inspirerad av Mois resonemang har den intersektionella skolkultursmodellen tagits fram för att grunda begreppet skolkultur i människors vardagliga beskrivningar av skolans inre liv och verksamhet. Fokus i analysarbetet är att identifiera konkreta exempel på skolpraktik, som alltså vid första anblick kan verka triviala och alldagliga, men som vid närmare analys bär på viktig kunskap om skolans specifika kultur. Centralt för modellen är att en skolas övergripande *etos*, sociala och pedagogiska *klimat* och återkommande *praktiker* ses som olika men av varandra ömsesidigt beroende aspekter av det som utgör skolans *kultur* (Langmann & Bergdahl, kommande). Med *skolans etos* avser vi alla de uttalade och outtalade normer och värden som teleologiskt ger verksamheten en viss riktning och intention. Det handlar om skolans övergripande syfte och om den grundläggande logiken eller värderingen bakom olika handlingar och val i verksamheten. Skolans *etos* visar sig i sådant som elever, lärare, rektorer och övrig skolpersonal gemensamt strävar efter och värdesätter i vardagen, vilket innebär att det även kan finnas skillnader mellan skolans formellt deklarerade *etos* (till exempel värdegrund) och vad lärare, elever och övrig skolpersonal upplever som viktigt och värdefullt. Med *skolans klimat* avser vi alla de relationella, affektiva och sinnliga aspekter som tillsammans gör skolan till en socialt och pedagogiskt levande plats för dem som vistas där. Här handlar det om den pedagogiska atmosfär och sociala miljö som skapas genom vardagliga gester,

hållningar, interaktioner, beteenden och attityder och som sammantaget ger liv och ”kropp” åt skolans övergripande intention eller etos. Med *skolans praktiker* avser vi, slutligen, alla de återkommande handlingar i vardagen som både materiellt och strukturellt gör att en viss skolkultur kan upprätthållas i nuet och över tid. Det handlar om de formella och informella traditioner, ritualer, ceremonier, regler och vanor som gör att ett visst klimat och etos blir till en *systematisk del* av skolans kultur och därmed till något sammanhållet som kan leva vidare mellan olika generationer av elever, lärare, rektorer och personalgrupper (Langmann & Bergdahl, kommande).

Genom att fokusera på *intersektioner*, eller skärningspunkter, mellan de tre aspekterna av skolkultur – etos, klimat och praktiker – är tanken att modellen kan användas som ett analytiskt redskap för att identifiera exempel på *synlig skolkultur*, det vill säga tillfällen då en skolas övergripande etos (värden och intentioner), sociala och pedagogiska klimat (atmosfärer och relationer) och konkreta praktiker (handlingar och traditioner) överlappar och förstärker varandra i skolvardagen.

Sammantaget svarar den intersektionella skolkultursmodellen mot två problem i tidigare skolkulturforskning: a) den förtydligar innebörden i begreppet skolkultur och dess relation till närliggande begrepp, och b) den riktar forskarens blick i analysarbetet mot människors levda erfarenheter och språksättningar i vardagen. Därmed blir det möjligt att jämföra olika skolkulturer på ett mer övergripande plan, samtidigt som forskaren bibehåller lyhördheten för hur varje enskild skolas unika kultur tar form lokalt genom dess inre liv och verksamhet.

Metod

Denna kvalitativa studie ingår som tidigare nämnt i ett större forskningsprojekt finansierat av Vetenskapsrådet, *Hur kan skolor minska ojämlika utbildningsmöjligheter?* (2020–2023, (dnr 2019-0435). Det empiriska underlaget för analysen i kapitlet har samlats in under mitt fältarbete på ett högstadium i en kommunal grundskola belägen i ett förortsområde till en av Sveriges större städer. Merparten av datainsamlingen ägde rum under 2021. Området där skolan ligger kan idag beskrivas som ett socialt och ekonomiskt utsatt område där flertalet av invånarna har migrationsbakgrund. När projektet inleddes gick, enligt uppgifter från Skolverkets statistikdatabas SIRIS, ca 50 elever på högstadiet uppdelade i två parallella klasser. Merparten av eleverna i skolan bodde i närområdet och över två tredjedelar av dem hade föräldrar med utländsk bakgrund. Andelen elever med föräldrar med efter-

gymnasial utbildning uppgick till ca en tredjedel och fördelningen mellan flickor och pojkar var relativt jämn (SIRIS).

Utifrån Skolverkets statistik över andel elever som uppnått kunskapskraven i alla ämnen i årskurs nio framgick att en succesiv förbättring skett på högstadiet under åren, från ca 25% som lägst till ca 65% som högst. Under den period som fältstudien genomfördes låg andelen elever som uppnått kunskapskraven i årskurs nio på ca 60%, vilket är betydligt lägre än genomsnittet i landet men en klar förbättring i relation till hur skolan presterat tidigare år (SIRIS). Förbättringen har skett utan att någon större ökning av andelen föräldrar med eftergymnasial utbildning hade ägt rum, något som annars brukar kunna förklara stora delar av elevernas förbättrade studieresultat.

När fältstudien genomfördes hade skolans högstadium under en längre tid befunnit sig i en relativt stabil situation när det kommer till elevernas studieresultat. Däremot hade tiden strax innan fältstudien inleddes präglats av ett antal rektorsbyten och lärare som slutat, vilket jag återkommer till i resultatdelen.

Insamlingsmetod

Det empiriska material som kapitlet bygger på utgörs av tio individuella intervjuer med lärare (4), rektorer och biträdande rektorer (3), speciallärare (1), elevstödjare (1) och studie- och yrkesvägledare (1), som alla var eller hade varit verksamma på skolans högstadium.⁷ Intervjupersonerna har valts ut genom bekvämlighetsurval och för att representera olika personalgrupper och erfarenheter av skolan och dess verksamhet. Intervjuerna varade i ca 50 minuter och spelades in med diktafon. Samtliga intervjuer var semistrukturerade, utgick från en intervjumall och ägde rum på en tid och plats som intervjupersonerna själva valde. Därutöver består materialet av fältanteckningar från informella samtal med flertalet av intervjupersonerna samt av miljöbeskrivningar från skolan och närområdet.

Projektet har godkänts av Etikprövningsmyndigheten (dnr 2020-02071). Vid datainsamlingen har vedertagna forskningsetiska principer efterlevts. Personalen på högstadiet informerades muntligen och skriftligen vid ett personalmöte om projektet och om min närvaro på skolan. Intervjupersonerna informerades skriftligen och muntligen om vad projektet handlade om, vad det innebar att delta och att de när som helst kunde avbryta sitt deltagande utan att detta skulle påverka dem negativt. Samtliga intervjuer gav informerat samtycke till att delta i studien. Alla namn på

⁷ Den biträdande rektorn arbetade mot grundskolans senare år.

personer, platser och lokala praktiker som redovisas i kapitlet är fingerade och citaten och miljöbeskrivningarna (inklusive skolans närhistoria) har modifierats vid behov för att bibehålla konfidentialiteten. Vid återgivning av citat har språket vid behov polerats något för att inte ta uppmärksamheten från innehållet i dem.

Analysmetod

Två analysmetoder har använts för att strukturera och bearbeta det empiriska materialet. I ett första skede har en *tematisk analys* gjorts där intervjupersonernas utsagor och mina iakttagelser i fältanteckningarna jämförts med varandra. Tematisk analys är särskilt användbart när man som forskare letar mönster i språkbaserat empiriskt material (Braun et al 2019), och syftet har här varit att forma en tematisk ”helhetsbild” av centrala aspekter av skolans kultur som samtidigt ger utrymme för nyanser och visar på komplexiteter. Genom analysen har följande övergripande teman kunnat urskiljas: *höga men realistiska förväntningar, trygghet och studiero, prestigelöshet och samarbete, vinna förtroende genom rutiner, och balansen mellan hopplöshet och framtidstro*. I ett andra analyssteg har fem tematiskt tillhörande exempel på vardagliga skolpraktiker lyfts fram i materialet som underlag för den *intersektionella analysen* av skolans kultur (Langmann & Bergdahl, kommande): *diplomväggen, välkommandet, studieresultatkonferensen, materiallådan och nationella provet*. Syftet med denna fördjupade analys har varit att rikta uppmärksamheten mot några intersektioner av skolans etos (värden och intentioner), klimat (relationer och atmosfärer) och praktiker (handlingar och traditioner) så som de träder fram i det empiriska materialet.

Sammantaget ger de två analysmetoderna (tematisk och intersektionell analys) en *fördjupad förståelse* av hur det konkreta och vardagliga arbetet med att upprätthålla och forma en hållbar skolkultur för elever i socialt och ekonomiskt utsatta områden kan ta form lokalt och över tid.

Resultat och analys

För att belysa några av de *externa faktorer* i närområdet som har betydelse för den lokala kulturen på skolan ges en inledande miljöbeskrivning av skolan och dess närhistoria som den beskrivs i intervjuer, fältanteckningar och i information från kommunen. Därefter presenteras det sammantagna resultatet av den tematiska och intersektionella analysen med utgångspunkt i fem tillhörande exempel på skolpraktiker. I presentationen använder jag kvantifikatorer som till exempel *de flesta, många, några* och *flertalet* för att

indikera med vilken kvantitativ emfas olika uppfattningar förekommer i materialet. Resultatet av analysen ligger sedan till grund för den sammanfattning och diskussion som görs i kapitlets avslutande del.

Miljöbeskrivning

Stordalsskolan, som jag kommer att kalla grundskolan i resultatdelen, är från början en sammanslagning av olika skolenheter i området som erbjuder verksamhet från förskoleklass till årskurs nio på högstadiet (F-9). Några av eleverna i årskurs nio har därmed kunnat gå större delen av sin skolgång på Stordalsskolan. Skolbyggnaderna ligger i närhet till varandra och i högstadiebyggnaden finns, förutom lunchmatsalen, ett bibliotek och ett kafé och det är även här som skolsköterska och speciallärare har sina rum. Lokalerna är städade och välskötta om än något slitna, men eftersom högstadiebyggnaden från början inte var tänkt att inhysa verksamhet för ungdomar finns det få utrymmen inomhus där eleverna kan vistas på raster och mellan lektioner utan att det blir trångt och förhållandevis högljutt.

Skolans närområde utgörs av medelhöga flerfamiljshus med närhet till förskolor, lekplats, och grönområden. Kommunen har i omgångar satsat på upprustning av området och på ökad trygghet genom bland annat nattvandrare och ökat föreningsliv. Fungerande skolor har även varit ett prioriterat utvecklingsområde och kommunen har under åren satsat på fortbildning av lärare, elevhälsoarbetet och en riktad socioekonomisk skolpeng. Trots det förhållandevis välordnade intrycket av skolans närmiljö har området länge haft problem med bostadssegregation, trångboddhet, låg sysselsättningsgrad och hög brottslighet. I likhet med vittnesmål från andra socialt och ekonomiskt utsatta områden förekommer skjutningar och öppen droghandel på det närliggande torget och skolan har genom åren utsatts för bland annat hot, inbrott, skadegörelse och rekryteringar av elever till kriminella grupper. Vid tiden då Stordalsskolan slogs samman till en enhet var läget särskilt allvarligt, och en av åtgärderna från kommunens sida var att rekrytera en handlingskraftig rektor som kunde vända den negativa trenden i en mer positiv riktning. Även om den aktuella rektorn inte arbetade kvar på Stordalsskolan när fältstudien genomfördes, blir det tydligt i intervjuer och fält-samtal att det långsiktiga utvecklingsarbete som grundlades under skolans första år ses som avgörande för den relativt stabila situation som Stordalsskolans högstadium befann sig i under fältstudierna.

På grund av elevunderlagets utmaningar och behov har det varit viktigt att behålla personaltätheten på Stordalsskolan, något som genom åren har varit en återkommande utmaning. Att rekrytera kompetent och engagerad

personal till högstadiet var något som den dåvarande rektorn också satsade på under de första åren på skolan. Efter att att rektorn slutade har skolan genomgått ett antal rektorsbyten på kort tid och några ur den gamla personalgruppen på högstadiet hade även slutat. Under den tid då fältstudien genomfördes kom dock en ny rektor på plats efter en period med en tillförordnad rektor, och några ur den äldre personalgruppen hade även valt att återvända till skolan. Sammantaget gör detta att Stordalsskolan — trots en organisatorisk turbulent tid med byte av skolledning då mycket ”faller i rutiner, i arbetssätt och i uppföljning” (som en av intervjupersonerna uttryckte det) — hade kunnat behålla en kritisk massa av gammal och ny skolpersonal över tid, där vissa i personalgruppen även hade erfarenhet från tiden då det mest omfattande utvecklingsarbetet ägde rum. Denna bredd i erfarenheter och kännedom om skolans historia avspeglar sig även i urvalet av intervjupersonerna och deras utsagor.

Teman med tillhörande exempel på skolpraktiker

Något som blir tydligt i intervjuerna och fältsamtalen är att alla jag talar med på olika sätt bekräftar mitt första intryck av Stordalsskolans högstadium som förvånansvärt lugn, trygg och välfungerande med tanke på områdets och elevunderlagets utmaningar. Bekräftelsen kommer både från intervjupersoner med erfarenheter från andra skolor i liknande områden och från intervjupersoner som nyligen har börjat på eller valt att återvända till Stordalsskolan med motiveringen att deras insatser behövs mer på ”en sådan här skola” än på skolor med mer resturstarka elever. Eftersom det är tydligt att eleverna behöver skolpersonalens stöd och fulla närvaro under skoldagen, infinner sig en stark meningsfullhet i arbetet menar flera. Elevgruppen på högstadiet beskrivs som heterogen vad gäller språk, kulturer och tidigare skolbakgrund, vilket gör att olikhet ses som en naturlig utgångspunkt. ”Det finns nog en acceptans bland eleverna ... man har förståelse för varandra”, berättar elevstödjaren, och elever och lärare är vana vid att människor är olika och har olika förutsättningar. Många nämner också att skolan har ett oförtjänt dåligt rykte och det är tydligt att de jag talar med känner en viss stolthet över att arbeta på Stordalsskolan och över de elever som går där. ”Men det här med att det var mycket strul och kriminalitet här för sju, åtta år sedan, det hänger kvar, ett sådant [rykte] är svårt att få bort” berättar en av rektorerna. Den sociala atmosfären beskrivs som varm, avslappnad och välkomnande, även om konflikter och stök under lektioner och raster såklart har förekommer. Flertalet av de jag talar med tror att upplevelsen av skolan som en förhållandevis lugn och trygg plats även gäller eleverna. I en turbulent

tillvaro utanför skolan blir Stordalsskolans högstadium i all sin vardaglighet och rutinmässighet en fast punkt för många elever, som några av intervju-personerna beskriver det. ”Jag skulle uppskatta att 90%, 95%, ändå känner sig trygga och okej med att vara i skolan” säger en lärare. Flera berättar även hur elever som har valt att lämna skolan ofta kommer tillbaka när de inser att det inte var så mycket bättre på en annan skola som de trodde.

När det kommer till att identifiera *vad* det är i skolans verksamhet som gör att Stordalsskolans högstadium upplevs som relativt välfungerande, blir intervju-personerna mer osäkra. Många beskriver skolan som ”en helt vanlig skola” och har svårt att sätta fingret på vad det är som skulle vara speciellt utmärkande med just deras arbetssätt. Även de intervju-personer som var med under tiden då det mer omfattande utvecklingsarbetet ägde rum på skolan under ledning av den dåvarande rektorn, har svårt att sätta ord på vad det var de egentligen gjorde som hade betydelse för skolans positiva utveckling. Det är först när vi i samtalen kommer in på konkreta praktiker i det vardagliga arbetet, i kombination med mina iakttagelser av verksamheten i fältanteckningarna, som en mer sammanhängande bild av Stordalsskolans kultur träder fram. Nedan presenteras denna bild i form av fem övergripande teman.

Tema I. Höga men realistiska förväntningar: exemplet med diplomväggen

I väntan på den tillförordnade biträdande rektorn för högstadiet står jag och betraktar den väggyta med inramade diplom som finns i närheten av huvudentrén. Diplomen har tilldelats elever på skolan som har gått ut årskurs nio med godkänt betyg i alla kärnämnen, samt fått 300 meritpoäng eller mer. ”Sällskapet för meritpoäng” står det på diplomerna följt av elevens namn och underskrift av rektor. Man kan se att diplomerna med åren har blivit allt fler, med vissa årskullar som sticker ut, och väggytan tycks vid första anblick fungera som ett sätt att uppmärksamma enskilda elever som lyckats väl i skolarbetet. Jag undrar i fältanteckningarna om diplomväggen även fyller någon mer funktion för skolans verksamhet.

Under intervjuerna och fältsamtalen får jag veta att idén med en diplomvägg föddes under de första mer turbulenta åren på skolan av den dåvarande rektorn. I samband med en rad olika satsningar på att stärka elevernas studiemotivation och självkänsla i skolarbetet, som vid den tiden var mycket låg, får jag veta att diplomerna blev ett av flera sätt att uppmärksamma elever som ”mot alla odds” lyckades väl i skolarbetet. Traditionen med diplomutdelning har behållits genom åren och delades fortfarande ut vid fältstudiens

genomförande och har på så sätt blivit en påminnelse om den positiva utveckling Stordalsskolan genomgått. I områden som dessa är det lätt att eleverna tappar tron på sig själva och inte känner att skolan är något för dem, som flera av intervjupersonerna beskriver det. Genom att visa att ”de här eleverna har fått 300 meritpoäng eller mer och de har gått i samma skola som du”, som en av de biträdande rektorerna uttrycker det under ett av våra fältsamtal, förmedlar diplomväggen att skolan trots allt tror på elevernas möjligheter att lyckas i skolarbetet och att studiemotivation kan löna sig även för dem.

Föreställningen att det är viktigt att på olika sätt visa för eleverna att skolarbete är betydelsefullt för deras framtid och att skolan även är till för dem, framkommer genomgående i intervjuerna och samtalen. Två av intervjupersonerna som själva är uppvuxna i liknade områden beskriver hur betydelsefullt det är att möta förebilder med samma erfarenheter och bakgrund som eleverna själva och som kan visa dem att det finns alternativ till mer destruktiva livsval. Båda lyfter fram vikten av att ha personal på skolan som förstår elevernas situation och som kan fungera som levande bevis på att det går att läsa vidare på gymnasium och högskola. ”Om han kan plugga till lärare, då kan vi också” som en av dem uttrycker det. Några av de intervju personer som var med under de första åren på skolan berättar hur man under ledning av den dåvarande rektorn satsade på att göra undervisningen central. Lektionen skulle vara ”helig”, som den biträdande rektorn uttryckte det. Man läste böcker i fortbildningssyfte om lektonsupplägg och ledarskap i klassrummet och samlades kring idén om att även elever i utsatta områden ska ha rätt till god undervisning. Det handlar om att möta eleverna där de är men med höga krav på skolarbetet, beskriver de som var med. Ett uttalat motto från den dåvarande rektorn var att man på skolan ”inte bara ska satsa på att eleverna ska klara E, utan alla elever ska få möjlighet att nå A” berättar specialläraren. Även om intervjupersonerna är medvetna om att det inte är realistiskt att tro att alla elever kommer att lyckas i skolarbetet givet områdets och elevunderlagets utmaningar, är det ändå viktigt, menar flera, att förmedla att skolan tror på eleverna, speciellt när de inte alltid får det stödet hemifrån. En sådan inställning, uppmärksammar några, ställer samtidigt höga krav på lärare och skolpersonal att ge rätt stöd och inte ge upp hoppet om eleverna även om det kan vara svårt ibland att räcka till. ”Man vill ju gärna utgå från att alla elever kommer att klara skolan, men rent krasst så är det ju inte så” reflekterar en av lärarna. Att tillåta sig själv att känna stolthet över de framsteg eleverna gör utifrån de förutsättningar de faktiskt har, lyfts också fram som viktigt av några.

Vad är det då för bild av Stordalsskolans kultur som träder fram i den tematiska analysen? Även om tidigare skolutvecklingsforskning visar att höga förväntningar och värdesättandet av god undervisning är centralt i formandet av en hållbar skolkultur för alla elever (Hargreaves & Fullan 2012; Reynolds et al 2014), kvarstår frågan hur sådana förväntningar och värderingar kommuniceras lokalt på Stordalsskolan. Med hjälp av den intersektionella analysmodellen blir det möjligt att identifiera exempel när skolans övergripande *etos*, sociala och pedagogiska *klimat* och återkommande *praktiker* möts och förstärker varandra i vardagen. Stordalsskolans tradition att dela ut diplom för särskild utmärkelse i skolarbetet, tillsammans med satsningar på att uppvärdera undervisningen, får på så sätt sin *lokala skolkultursmening* när den sätts i relation till den intention (värdesättande av skolarbete) och sociala och pedagogiska klimat (att alla elever har möjlighet att klara av skolarbetet med rätt stöd, uppmuntran och förebilder) som förmedlas i intervjuerna och fältsamtalen. Här blir traditionen med diplomväggen således bara en av flera samverkande skolpraktiker som tillsammans formar Stordalsskolans kultur lokalt och över tid.

Tema II. Trygghet och studiero: exemplet med välkommandet

”Hej, vem är du? Kan jag hjälpa dig på något sätt?” Tonen är vänlig, ansiktet leende och ögonen nyfikna. Det här är ett bemötande jag får närhelst jag kommer till skolans högstadium på fältarbete – i korridorerna, klassrummen, lärarrummen, matsalen och på skolgården. Bemötandet är inte ämnat för nya besökare utan speglar en generell hållning hos de som arbetar på skolan. Att det är viktigt att få känna sig sedd och välkommen på Stordalsskolan är något som tydligast förmedlas i mötet med eleverna. De intervjupersoner som jag följer under skoldagen hejar glatt på eleverna i korridorerna och i matsalen och tilltalar dem ofta med namn och små förtroliga kommentarer som ”Känner du dig bättre idag?”, ”Fick du tag på din syster igår?” eller ”Du glömmet väl inte att lämna in den där uppgiften du fick?”. Även vänliga men bestämda tillrättavisningar som ”Vi springer inte i korridoren” och ”Inget knuffande” hörs titt som tätt under skoldagen. ”Även om det är ett tufft elevunderlag är det ett väldigt socialt och på det sättet härligt elevunderlag” som den tillförordnade rektorn beskriver det.

I intervjuerna och samtalen framkommer att goda och tillitsfulla relationer med eleverna ses som en förutsättning för att skolans dagliga arbete ska fungera. Det går inte att arbeta på en sådan här skola om man inte

är intresserad av eleverna och engagerar sig i skolans sociala arbete, säger alla jag talar med. ”Man måste vara beredd på att det händer oväntade saker ... man kan inte bara komma hit och undervisa”, som elevstödjaren beskriver det. I interjuver och fältsamtal med speciallärare och elevstödjaren, som båda har erfarenhet från den första mer turbulenta tiden på skolan, förtydligar de hur viktigt det är med de små och vardagliga omsorgsgesterna, som att se varje elev och visa att det är betydelsefullt att eleverna kommer till skolan oberoende om de är trötta eller hur svårt de har det hemma. ”Har vi bara lärare med hjärtat på rätt ställe och som är beredda att göra det här tuffa jobbet ... att både undervisa, men även vara den här extraföräldern för eleverna, då behöver vi inget mer”, som specialläraren lite tillspetsat uttrycker det. Vikten av att personalen behöver hjälpas åt och samarbeta för att skapa en trygghet i korridorerna och studiero i klassrummet lyfts också genomgående i intervjuerna och samtalen. Jag får veta att det under lektionerna är vanligt att även andra vuxna utöver läraren befinner sig i klassrummet, däribland studiehandedare och tolkar för nyanlända elever samt elevstödjare som på olika sätt hjälper elever som behöver extra stöd i skolarbetet eller bara en lugnande hand på axeln. Närvaron av elevstödjarna lyfts av några fram som särskilt viktig för det sociala arbetet med eleverna på högstadiet. På en sådan här skola måste man ”gilla att jobba med elever som har det tufft, som inte alltid är studiemotiverade, och man måste vara duktig på att bygga relationer med eleverna ... du kan inte ens vara medelmåttig på det, du måste vara skicklig på det” säger en av rektorerna. Flera beskriver att vuxennärvaron har en både positiv och lugnande effekt på lektionerna men även under rasterna och i lunchmatsalen. Samtidigt kan jag ana en oro i samtalen för att vuxennärvaron ska minska på skolan på grund av de nedskärningar som ständigt hotar skolans värld.

Även om det sociala omsorgsarbetet beskrivs som avgörande för skolans verksamhet, framstår det också som sårbart. Det relationella arbetet kan vara energikrävande för lärarna förklarar specialläraren, ”man är med eleverna från det att man kommer hit tills att man går hem, det finns inget sådant här att nu går jag ifrån”. Flera av de intervjuade vittnar om att några få elever kan sätta en negativ stämning under en lektion eller hel skoldag. ”Står jag i entrén i fem minuter kan jag nästan avgöra om en viss elev är här idag eller inte, på stämningen”, berättar en av lärarna. Eftersom högstadiet även får ta emot elever som av olika anledningar behöver omplaceras från sin gamla skola, blir det sociala arbetet i perioder utmanande, berättar en annan lärare. Det har genom åren förekommit slagsmål och det har även hänt att lärare har blivit fysiskt hotade av elever. Några beskriver trygghets- och omsorgsarbetet som

ständigt pågående och att det inte går att ”släppa garden” mot eleverna. Samtidigt beskriver alla jag samtalar med det just är viljan att göra en insats och finnas där för elever som av olika anledningar har sämre förutsättningar än andra unga, som gör att man har valt att arbeta kvar på Stordalsskolan. ”Man är mer än en lärare ... man är en storebror, en mentor, en psykolog, du är allt mellan himmel och jord, för de elever vi har kanske inte har föräldrar som de kan dela med sig allt med” som en lärare som själv är uppvuxen i ett liknande område beskriver det.

Med hjälp av den intersektionella analysmodellen kan en annan aspekt av Stordalsskolans kultur synliggöras i den tematiska analysen, det vill säga det ständigt pågående relationella arbetet med att skapa och upprätthålla tillitsfulla relationer mellan elever och skolpersonal och trygghet i såväl skolkorridorer som i klassrum. Det välkomnande och intresserade tilltalet som präglar vardagen på Stordalsskolan kan här ses som ett exempel på en konkret skolpraktik där skolans övergripande etos (värdesättandet av tillitsfulla relationer, trygghet och studiero) och sociala och pedagogiska klimat (att återkommande se, välkomna och visa omsorg om eleverna under skoldagen), färgar in och bärs upp av vardagliga hälsningsfraser och personliga ordväxlingar mellan elever och skolpersonal i korridorer, klassrum, på skolgården och i matsalen. Även om tillitsfulla relationer lyfts fram som en central del i forandet av en hållbar skolkultur inom forskning om skolutveckling (Deal & Peterson 2016), är det åter i den konkreta skolvardagen som det relationella arbetet på Stordalsskolan får sin lokala skolkultursmening och blir synligt.

Tema III. Prestigslöhet och samarbete: exemplet med studieresultatkonferenser

”Vi får prata mer senare, jag måste gå på konferens nu.” Under intervjun och samtalen med specialläraren får jag veta att man på högstadiet, vid sidan om regelbundna arbetslagsträffar där representanter från elevhälsoteamet ofta deltar, har fyra gemensamma ”studieresultatkonferenser”. Konferenserna, som äger rum kvartalsvis, beskrivs som en viktig del av skolans strategiska arbete med att se till att alla elever så långt det går når kunskapsmålen. Fokus under konferenserna ligger därför på de elever som vid tillfället bedöms riskera att missa målen i ett eller flera ämnen. Av specialläraren får jag veta att rutinen med studieresultatkonferenser även den tog form under de första mer turbulenta åren på skolan under ledning av dåvarande rektorn. Specialläraren beskriver konferenserna som en gemensam kontaktyta mellan olika

personalgrupper inför betygsättningen på högstadiet, något som har varit viktigt att bibehålla och utveckla genom åren. ”Det är så lätt att vi sitter på våra kammare eller håller på med våra saker utan att få en helhetsbild av elevernas skolsituation”, berättar specialläraren. På studieresultatkonferenserna, som leds av specialläraren och elevhälsoteamet, deltar lärarna, mentorerna, elevstödarna, samt studie- och yrkesvägledaren på högstadiet och ibland även representanter från skolledningen. Under avstämningen får lärarna ge en kort rapport om hur det går för de elever som av olika anledningar riskerar att inte nå målen i ett visst ämne eller som av andra anledningar har utmaningar i skolarbetet eller i sin skolsituation. Många lärare ”gör ett hästarbete för att förbereda sig inför konferenserna”, förklarar specialläraren. En matris har utformats där olika färgkoder markerar hur eleverna ligger till i ämnena inför betygsättningen, och man kommer överens om vilka extra insatser som kan behövas och vad olika personer i personalgruppen kan bidra med från sin expertis. Jag får veta att speciallärarens schema för arbetet med elever i behov av särskilt stöd även sätts i samband med konferenserna.

Samtalen under studieresultatkonferenserna beskrivs av flera som öppna och prestigelösa och målet är att forma en gemensam bild av skolsituationen för de svagast presterade eleverna och hur man tillsammans kan bidra genom olika insatser. Enligt specialläraren är konferenserna även viktiga för att bibehålla kontinuitet i kunskapen om eleverna och de stödinsatser som finns på skolan mellan gammal och ny personal. Ett problem som nämns i flera av intervjuerna är att personalomsättningen är hög och att det är svårt att rekrytera behöriga lärare till högstadiet. Konferenserna fungerar på så sätt även som en form av indirekt ”fortbildning” för ny personal och som en värdefull kontaktyta mellan elevhälsan och lärarna, berättar specialläraren. Erfarenheten av att det inte går att arbeta individuellt och bara fokusera på sin egen undervisning är även något som återkommer i flera av intervjuerna och fältsamtalen. I stället lyfts prestigelöhet, öppenhet och tillit till varandras olika kompetenser ofta fram. ”Har man hoppat i den här båten ... så upptäcker man ganska snabbt att det här är ett lagarbete och inte ett jag-arbete”, som studie- och yrkesvägledaren uttrycker det. Flera av intervjupersonerna lyfter även vikten av att rektorerna ger dem frihet och förtroende att själva utforma undervisning och stödinsatser utifrån de kunskaper och erfarenheter som finns ”på golvet” om eleverna och deras skolsituation. ”Visst, ledningen har ändrats ett par gånger, men vi i kollegiet är ganska starka och vi stöttar varandra ganska mycket... och att vi har varandras rygg, det gör att jag vill stanna kvar” säger en av lärarna.

Även om det finns en styrka med att så tydligt fokusera på skolans inre arbete med eleverna, uttrycker flertalet av intervjupersonerna att relationen med vårdnadshavarna är ett område de skulle vilja utveckla mer. Föräldrakontakten beskrivs som låg, till exempel vid föräldramöten, och flera jag talar med upplever det svårt att nå vårdnadshavare som inte själva talar svenska eller som är obekanta med det svenska skolsystemet. Många är dock måna om att betona att den låga föräldraengagemanget inte beror på ointresse från vårdnadshavarnas sida och man upplever att många föräldrar känner stor tillit till skolan och det man gör för eleverna. Samtidigt som den låga kontakten med vårdnadshavarna ger lärarna mer tid till att fokusera på eleverna och själva skolarbetet, vilket flera uppskattade, ser man att en värdefull kontaktyta går förlorad. Men det är upp till skolan att utveckla föräldrakontakten, som en lärare poängterar, vilket även är ett utvecklingsområde som initierats av den nytillträdda rektorn. När engagerade vårdnadshavare inte granskar skolans verksamhet blir de egna interna uppföljningsprocesserna samtidigt extra viktiga enligt specialläraren, något som man inom elevhälsoteamet har arbetat aktivt med att utveckla sedan de första mer turbulenta åren på skolan.

Utifrån den intersektionella analysmodellen blir en tredje aspekt av Stordalsskolans kultur därmed synlig i den tematiska analysen. Denna gång handlar det om att systematiskt fånga upp de svagast presterande eleverna i en anda av samarbete, kunskapsutbyte och prestigelöshet bland olika personalgrupper, något som även lyfts fram som centralt för en hållbar skolkultur inom skolutvecklingsforskning (van den Branden 2012; Deal & Peterson 2016). Medvetenheten om att samarbetet med vårdnadshavare behöver utvecklas på skolan kan även den sägas gå i linje med denna aspekt av Stordalsskolans kultur. Traditionen med återkommande studieresultatkonferenser blir i detta sammanhang ett tredje exempel på en konkret skolpraktik där Stordalsskolans övergripande etos (övertygelsen att även de svagast presterande eleverna har rätt att lyckas i skolarbetet) och sociala och pedagogiska klimat (att tillsammans fånga upp och stötta elever i riskzonen i en anda av samarbete och prestigelöshet) överlappar i vardagen, i detta fall i hur skolpersonalen möts och samarbetar i sina olika professions- och ansvarsroller.

Tema IV. Vinna förtroende genom rutiner: exemplet med materiallådan

”Snygg va? Jag tror det är en gammal kundkorg”. Ett återkommande inslag i skolkorridorerna på högstadiet är lärare som bär på olika lådor eller korgar med elementärt skolmaterial såsom pennor, suddgummin, linjaler, mini-

räknare, skrivböcker och pennvässare. Under samtalen får jag veta att rutinen med materiallådor inte bara beror på att eleverna glömmer att ta med sig det som behövs till lektionerna, vilket händer, utan på att det lätt blir stökigt och oroligt i samband med att lektionerna ska inleds och avslutas. En av de mer nyrekryterade lärarna på skolan exemplifierar hur en form av ömsesidig delaktighet kring skolmaterialet kan behöva upprättas mellan lärare och elever innan undervisningen kan fungera som planerat.

Exemplet som beskrivs av läraren ägde rum på högstadiet. Som förhållandevis ny på skolan fick läraren ta över undervisningen i en årskurs nio där det hade skapats en negativ undervisningsmiljö och där eleverna hade tagit över kontrollen i klassrummet. Många av de elever som går i skolor i utsatta områden har blivit svikna av vuxenvärlden och kan känna en befogad misstänksamhet mot skolan och lärarna, beskriver flera jag talar med. För att vända utvecklingen valde läraren att börja i det lilla, med rutinerna kring ”pennor och sudd”. Under lektionerna ägnade sig några av eleverna återkommande åt att kasta suddgummin i klassrummet. ”Det var ju som en cirkus, det flög sudd och de hoppade ut genom fönstret” beskriver läraren. Genom att fokusera på att få de mest grundläggande rutinerna på plats – komma i tid, sitta på sina ordinarie platser, lämna tillbaka allt utlånat skolmaterial vid lektionens slut – och samtidigt erbjuda stöd och hjälp under lektionstid till de elever som visade intresse och ville lära sig, kunde den negativa utvecklingen så småningom vändas. ”Någonstans på vägen insåg eleverna att jag som lärare inte bara ställde krav på dem utan även var där för att hjälpa dem”, berättar läraren. Upprätthållandet av de små rutinerna bidrog på så sätt till att eleverna godtog läraren som pedagogisk ledare i klassrummet, ”kanske just för att jag stod kvar” reflekterar läraren.

Föreställningen om att det är viktigt att lägga ner tid och kraft på att upprätthålla gemensamma regler och göra eleverna delaktiga i rutiner kring undervisningen, återkommer i flera av samtalen och intervjuerna. Elevstödjaren berättar hur en till synes enkels sak som att möta eleverna i klassrumsdörren vid lektionens början kan sätta rätt atmosfär för undervisningen. Enligt specialpedagogen har de mer turbulenta perioderna på högstadiet ofta föregåtts av att man just börjar släppa på enkla rutiner och ordningsregler i vardagen, som att inte ha ytterkläder i matsalen eller komma i tid till lektionen. ”Vi har en ganska hög andel elever som utmanar och har det utmanande, så allting som andas någon form av rutin gör ju tillvaron så mycket lättare för dem” som en annan lärare beskriver det. Att börja och avsluta lektionen med materiallådan tycks således bara vara en av flera samverkande praktiker genom vilka elever och lärare görs delaktiga i skolan som pedagogisk plats.

Sammantaget träder en bild fram i intervjuerna och samtalen av ett ständigt pågående mikroarbete där rutiner, tillit och delaktighet ständigt måste förhandlas fram mellan nya och gamla elever och lärare för att undervisningen ska fungera som den är tänkt. De sociala och pedagogiska relationer som man upprätthåller tillsammans med eleverna beskrivs dock som sköra och lätta att få ur balans av några intervjupersoner. En lärare berättar att det ibland kan räcka med att en ny elev kommer till klassen med fel inställning för att det ska börja svaja i gruppen. Samtidigt är ett återkommande inslag i intervjuerna att de ofta möts av intresse från eleverna i samband med lektionerna. I samtalen blir det åter tydligt att det är i själva mötet med eleverna som den främsta anledningen till att intervjupersonerna väljer att arbeta på Stordalsskolan finns.

Med hjälp av den intersektionella analysmodellen kan en fjärde aspekt av Stordalsskolans kultur därmed identifieras i den tematiska analysen, det vill säga det ständigt pågående upprätthållandet av gemensamma rutiner och regler för skoldagen och undervisningens genomförande. Rutinen med materiallådan blir här ytterligare ett exempel på en konkret skolpraktik där Stordalsskolans övergripande etos (värdesättandet av väl fungerande undervisning) och sociala och pedagogiska klimat (att skapa delaktighet kring gemensamma regler och rutiner), bärs upp av till synes små men återkommande förhandlingar med eleverna på mikronivå. Att få eleverna att känna delaktighet i undervisningen och tillhörighet till skolan har även det lyfts fram som en central aspekt av en hållbar skolkultur inom skolutvecklingsforskning (Finn & Zimmer 2022; Hargreaves & Fullan 2012). Samtidigt blir det tydligt i intervjuerna och fältsamtalen att det är i den konkreta skolvardagen som avvägningar mellan enkel regelefterlevnad och delaktighet återkommande görs på skolan.

Tema V. Mellan hopplöshet och framtidstro: exemplet med nationella provet

”Det är lite tufft för några av eleverna i nian just nu, de har precis fått veta resultatet på nationella provet i matematik.” Flera av de lärare jag samtalat med beskriver hur skolans fokus på undervisningen och tron på att eleverna kan lyckas i skolarbetet även har en baksida. En lärare beskriver hur vissa elever kan ha press på sig hemifrån att prestera bra i skolan medan andra elever själva drömmer om att läsa vidare på universitetet för att bli till exempel läkare eller advokat. Även om skolan ser det som viktigt att stötta eleverna i deras framtidsplaner och i skolarbetet är det inte alla elever som i

slutändan har förutsättningarna att lyckas, menar några av intervjupersonerna. En lärare som arbetat länge på skolan reflekterar över den utveckling som har skett på högstadiet över tid: ”Det var inte så mycket en pluggkultur tidigare, nu är det ändå ... ganska många som i slutändan satsar, man hör att jag ska gå samhälle, jag ska gå natur, jag ska bli jurist ... sen kanske de inte orkar hela vägen alla gånger och det blir för tungt.” Några jag talar med beskriver hur vissa elever kan bli helt knäckta om de inte klarar ett prov eller på andra sätt misslyckas i skolarbetet och att andra elever kan vara oroliga för att berätta hur det har gått på provet för föräldrarna. ”Ibland kanske vi uppmuntrar och tror på dom lite för mycket, och så kommer nationella provet som en kalldusch”, reflekterar specialläraren.

Under intervjun med studie- och yrkesvägledaren nyanseras bilden ytterligare. Intervjupersonen har själv växt upp i ett liknande område och varit en av de elever som mot alla odds tog sig vidare och läste på universitetet. Personen berättar hur man som elev i en skola i ett missgynnat område inte bara kan ha utmaningar i skolan där andra elever kan dra ned tempot i skolarbetet eller störa så pass mycket att kvaliteten på undervisningen blir lidande, utan även hemma och i närmiljön. Med hjälp av en lånad metafor beskriver intervjupersonen lite tillspetsat hur det i utsatta bostadsområden ibland kan upplevas ”som i en hink med kräftor, kräftorna försöker klättra över varandra för att ta sig upp till kanten ... men dras liksom ned av de andra kräftorna som är kvar i hinken, så när man väl är på väg dit upp så är det någon som drar ner.” Intervjupersonen berättar att det på samma sätt kan vara som en tyngd för eleverna att de har sämre förutsättningar än andra, men att det samtidigt kan räcka med rätt uppmuntran för att en gnista av framtidstro och deras viljekraft ska väckas, ”det finns en otrolig kraft i det”. Vikten av uppmuntran och att bibehålla en kritisk massa av elever som tar till sig undervisningen och skapar motivation i klassrummet, lyftes även fram som avgörande för skolans arbete i flera av intervjuerna och fältsamtalen. På liknade sätt beskrevs värdet av att behålla en kritisk massa av engagerade lärare och skolpersonal som både stöttar och lyfter varandra och eleverna i skolarbetet. Samtidigt är just den kritiska massan svår att uppnå och behålla på högstadiet, inte minst med tanke på hur svårt det är att rekrytera och behålla behöriga lärare och långvariga rektorer, något flera nämner som en stor utmaning. När nyetablerade skolor i privat regi lockar över de elever som är mest studiemotiverade påverkas även vilka elever som blir kvar på skolan, menar några. Flera av intervjupersonerna nämner på olika sätt vikten av att våga drömma stort och samtidigt inte bli

knäckt av verkligheten, särskilt när förändringar utanför skolans kontroll påverkar undervisningen och elevernas förutsättningar att lyckas i skolarbetet.

En femte aspekt av Stordalsskolans kultur som blir synlig genom den intersektionella analysmodellen handlar således om balansen mellan hoppfullhet inför skolans möjlighet att kompensera för elevernas hemresurser och skilda förutsättningar, och hopplöshet inför den verklighet som elever, lärare och övrig skolpersonal möter. Arbetet med nationella provet kan här ses som ett exempel på en konkret skolpraktik där Stordalsskolans övergripande etos (tron på skolans kompensatoriska uppdrag) och sociala och pedagogiska klimat (att balansera mellan framtidsdrömmar och realism), färgas in av ständigt återkommande avvägningar mellan skolan som en plats för kunskapsutveckling och som en plats för socialt omsorgsarbete.

Sammanfattning och avslutande diskussion

Syftet med det här kapitlet har varit att ge en inblick i hur det vardagliga och ofta prestigelösa arbetet med att skapa och upprätthålla en hållbar skolkultur för elever i socialt och ekonomiskt utsatta områden kan ta form lokalt och i övergången mellan gamla och nya elev- och personalgrupper på ett högstadium. Trots att resultatet i kapitlet inte kan säga oss något om *vilka* interna skolfaktorer som faktiskt ligger bakom den lokala skolans förbättrade resultat när det kommer till elevernas skolprestationer i årskurs nio, kan det ge oss en fördjupad förståelse av *hur* en skolans inre liv och kultur skapas och upprätthålls lokalt genom olika intersektioner av skolans övergripande etos, sociala och pedagogiska klimat och återkommande praktiker i skolvardagen.

Vid första anblick kan de fem tematiska exemplen på skolpraktik som presenteras i kapitlet vara praktiker som återfinns på mer eller mindre varje skola. För vilket högstadium uppmärksammar inte elever som utmärker sig i skolarbetet, hälsar på varandra under skoldagen, håller regelbundna personalmöten, utformar rutiner för materialdistribution och genomför nationella prov? Samtidigt är det inte skolpraktikerna *i sig* som bidrar till att forma kulturen på den lokala skolan, utan hur de överlappar med och får mening genom skolans övergripande etos och sociala och pedagogiska klimat. Diplomutdelning kan till exempel lika gärna fostra negativ konkurrens om den inte balanseras upp av omsorg och stöd till de svagare eleverna och vänliga fraser i korridoren lätt bli uttryck för distanserat ointresse om de inte bottnar i nyfikenhet och genuin omtanke.

Vid närmare anblick träder således en mer nyanserad och mångbottnad bild fram av den lokala skolans kultur i analysen av det empiriska materialet, en skolkultur som åtminstone bitvis tycks finna balansen mellan skolan som

en *pedagogisk plats* för elevernas lärande och kunskapsutveckling och skolan som en *social omsorgsplats* för stabilitet, trygghet, stöd och framtidstro. Denna balans är enligt forskning viktig att upprätthålla för alla skolor, men särskilt för skolor som ligger i socialt och ekonomiskt utsatta områden och med närområden som på många sätt är tuffa för de barn och unga som växer upp och lever sina liv där.

Exemplet med den lokala skolan visar även på värdet av engagerad skolpersonal och styrkan i skolutveckling som initieras underifrån och på initiativ från några engagerade eldsjälur och handlingskraftiga rektorer. Samtidigt finns det inte *ett* framgångsrecept som passar alla skolor i socialt och ekonomiskt utsatta områden, lika lite som *en* skolkultur kommer passa en och samma skola i alla tider. För att parafrasera Nihad Bunar (2016, s. 4): en hållbar skolkultur kan bara vara *hållbar* om den ständigt förändras och utvecklas för att anpassas till nya elevers förutsättningar och samhällets förändrade krav. En sådan öppen hållning till den lokala skolans utveckling är endast möjlig att inta för rektorer och skolans personal om utvecklingsarbetet samtidigt understöds organisatoriskt av utbildningspolitiska och bostadspolitiska satsningar. Interna skolfaktorer samverkar därför alltid i slutändan med externa faktorer i utvecklandet av en skolkultur som inte bara kan vara hållbar här och nu utan även i framtiden.

Referenser

- Bergdahl, L. & Langmann, E. (kommande). *Unfolding school culture: On finding the right distance to languages of metrics and mystery in school culture research.*
- Braun, V., Clarke, V., Hayfield, N. & Terry, G. (2019). Thematic analysis. I: P. Liamputtong (red.). *Handbook of research methods in health social sciences.* Singapor: Springer.
- Bunar, N. (2016). *Hållbar skolutveckling för alla. Om skolförbättring och skolpersonalens handlingsutrymme.* Stockholm: Stockholms stad.
- Deal, T. & Peterson, K. D. (2016). *Shaping School Culture.* New York: Jossey-Bass.
- Finn, J. D. & Zimmer, K. S. (2022). Student engagement: What is it? Why does it matter? I: S. L. Christenson, A. L. Reschly & C. Wylie (red.). *Handbook of research on student engagement* (andra upplagan). [Elektronisk resurs]. Springer
- Gustafsson, J.-E. & Yang-Hansen, K. (2018). Changes in the impact of family education on student educational achievement in Sweden 1988–2014. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(5), s. 719–736.
- Hargreaves, D. (1995). School culture, School effectiveness and school improvement. *School Effectiveness and School Improvement*, 6(1), s. 23–46.
- Hargreaves, D. & Fullan, M. (2012). *Professional capital: Transforming teaching in every school.* New York: Columbia University, Teacher Collage Press.
- Hattie, J. (2023). *Visible learning: The sequel: a synthesis of over 2,100 meta-analyses relating to achievement.* New York: Routledge.

- Langmann, E. & Bergdahl, L. (kommande). Reconstructing the concept of school culture: On the interplay between the ethos, climate, and practices of schools.
- Moi, T. (2017). *Revolution of the ordinary. Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell*. Chicago: University of Chicago Press.
- Moi, T. (2015). Thinking through examples: What ordinary language philosophy can do for feminist theory. *New Literary History*, 46, s. 191–216.
- Reynolds, D., Sammons, P., de Fraine, B., van Damme, J., Townsend, T., Teddlie, C. & Stringfield, S. (2014). Educational effectiveness research (EER): a state-of-the-art review. *School Effectiveness and School Improvement*, 25(2), s. 197–230.
- Sacerdote, B. (2014). Experimental and Quasi-Experimental Analysis of Peer Effects: Two Steps Forward?, *Annual Review of Economics*, 6(1), s. 253–72.
- Schoen, L. T. & Teddlie, C. (2008). New model of school culture: A response to a call for conceptual clarity. *School Effectiveness and School Improvement*, 19(2), s. 129–153.
- Sernhede, O. (2011). *Förorten, skolan och ungdomskulturen. Reproduktionen av marginalitet och ungas informella lärande*. Göteborg: Daidalos.
- Skolverket (2018). *Analys av familjebakgrundens betydelse för skolresultaten och skillnader mellan skolor*. Rapport 467.
- Skolverkets databas SIRIS. [Elektronisk resurs.] Hämtad 2021-09-30 från: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik>.
- SOU 2020:28. *En mer likvärdig skola – minskad skolsegregation och förbättrad resurstilldelning*. Stockholm: Regeringskansliet.
- SOU 2019:40. *Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan*, Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019. Stockholm: Regeringskansliet.
- Uhnoo, S. & Sernhede, O. (2022). Shout out! Ortenpoddar som folkbildning, motoffentlighet och underhållning. *Sociologisk forskning*, 59(1-2), s. 149–176.
- van den Branden, K. (2012). Sustainable education: basic principles and strategic recommendations. *School Effectiveness and School Improvement*, 23(3), s. 285–304.
- van Houtte, M. (2005). Climate or culture? A plea for conceptual clarity in school effectiveness research. *School Effectiveness and School Improvement*, 16(1), s. 71–89.
- Wilkinson, R. & Pickett, K. (2018). *Den inre ojämlikheten. Hur mer jämlika samhällen minskar stress, förbättrar hälsan och ökar allas välbefinnande*. Stockholm: Karneval förlag.
- Östh, J., Andersson, E. & Malmberg, B. (2013). School choice and increasing performance differences. A counterfactual approach. *Urban Studies*, 50(2), s. 407–425.